

До спеціалізованої вченої ради К 70.895.02

Хмельницького університету

управління та права

29000, м. Хмельницький,

вул. Героїв майдану, 8

В І Д Г У К

офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора

Булеци Сибілли Богданівни на дисертаційне дослідження

Романюк Віталії Анатоліївни

на тему: «Позовна давність у цивільному праві», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність дисертаційного дослідження. Призначення інституту позовної давності визначається роллю та задачами цивільного права в цілому. По-перше, зазначений інститут стимулює договірну дисципліну, активність сторін при здійсненні своїх прав та обов'язків, посилює взаємний контроль за виконанням останніх. По-друге, він упорядковує майнові відносини, вносить ясність і визначеність в існування, припинення та зміну цивільних правовідносин. По-третє, інститут позовної давності полегшує встановлення судами об'єктивної істини по справі і таким чином, сприяє винесенню вірних судових рішень.

За загальним правилом, позовна давність поширюється на всі цивільні правовідносини. В той же час об'єктивна природа деяких суб'єктивних прав або особлива зацікавленість держави в забезпеченні підвищеної охорони деяких прав виключає можливість застосування до них позовної давності.

Відомо, що якщо відновлення порушеного суб'єктивного права не досягнуто в оперативному або претензійному порядку особа, яка має відповідне право, може звернутися за захистом своїх прав і законних інтересів до судового органу. Можливість захисту права у примусовому порядку обмежена встановленими законом строками позовної давності. Призначення останніх полягає не лише у тому, щоб визнати таким, що існує, відновити суб'єктивне право або юридичний обов'язок або в інший спосіб захистити їх, а й забезпечити здійснення, реалізацію закладених у суб'єктивному праві можливостей і задовольнити інтерес управомоченої особи.

Істотне значення дослідження позовної давності має для галузі цивільного права, а також для розвитку цивільного законодавства, до якого також мають імплементуватися у даній галузі найкращі європейські стандарти. Тим більше, що цивільне право, базуючись на прийнятому у 2003 році Цивільному кодексі України, відновило свій рух у бік природних прав людини та західноєвропейських традицій приватного права, з яким має спільне коріння. Відтак, маючи в своїй основі приватні, природні права, сфера позовної давності обумовлює визначальну роль цивільно-правового регулювання у процесі правової охорони та захисту прав сторін цивільних правовідносин в цілому.

У цьому сенсі комплексне дисертаційне дослідження Романюк В.А., присвячене правовій характеристиці позовної давності в цивільному праві характеризується безперечною актуальністю та своєчасністю, й має як теоретичне, так і практичне значення.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу Хмельницького університету управління та права на 2013–2017 роки «Удосконалення механізму правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» та на 2017–2023 роки «Актуальні

питання правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин у контексті приведення законодавства України до європейських стандартів» (державний реєстраційний номер 0117U000105), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Об'єктом дисертаційного дослідження є цивільні правовідносини, пов'язані з позовною давністю, що цілком відповідає проблематиці дисертаційних досліджень, які виконуються за спеціальністю 12.00.03.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни. Ознайомлення з дисертаційним дослідженням Романюк В.А. дозволяє говорити про те, сформульовані у дисертації наукові висновки і рекомендації мають належну міру достовірності та обґрунтованості, що вимагаються від кандидатських досліджень. Поставлені при написанні дисертаційного дослідження завдання (стор. 13-14 дис., стор. 2-3 автореферату) у цілому розкриті.

Сукупність загальнонаукових та спеціальних наукових методів правознавства, зокрема формально-логічного, системно-функціонального, порівняльного аналізу, дедукції та індукції, тлумачення права, прогнозування, які були використані авторкою при проведенні дослідження, дозволили дисертантці виявити та вирішити комплекс теоретичних та практичних проблем, пов'язаних із визначенням місця позовної давності в цивільному праві та дослідити й розкрити застосування позовної давності в механізмі захисту цивільних прав та інтересів та виявити особливості гармонізації цивільного законодавства України до законодавства ЄС у галузі цивільного права.

Загальний аналіз змісту роботи свідчить про те, що дослідження має системний, цілісний, самостійний характер та відзначається високим

науковим рівнем та актуальністю. Серед багатьох робіт з цивільного права, які здійснювалися в Україні в останні роки, дана робота виступає, по суті, першим монографічним дослідженням, спрямованим на характеристику позовної давності в цілому.

Предметом дослідження виступила позовна давність у цивільному праві. З метою всебічного розкриття об'єкту та предмету дослідження у роботі значну увагу було приділено визначенню впливу європейської правової доктрини на розвиток строків позовної давності. У ході дослідження було розкрито поняття позовної давності та строків позовної давності, визначено особливості гармонізації законодавства України до законодавства ЄС та надано всебічну характеристику позовній давності та проведено удосконалення цивільного законодавства.

Враховуючи специфіку застосування позовної давності в механізмі захисту цивільних прав та інтересів, авторка значну увагу приділила загальним правилам обчислення строку позовної давності, договірному регулюванню позовної давності й наслідкам впливу позовної давності. У ході дослідження було виявлено особливості та прогалини при застосуванні позовної давності в Україні. Теоретичне та практичне значення застосування позовної давності для подальшого процесу імплементації європейських стандартів та правозастосування в Україні мають й запропоновані у роботі пропозиції по вдосконаленню цивільного законодавства.

Проведене дослідження дало можливість зробити ряд пропозицій, спрямованих на удосконалення Цивільного кодексу України за результатами дослідження позовної давності в цивільному праві (додаток Б).

Дисертанткою було обрано вдалу архітектуру, яка дозволила їй розкрити всебічно обрану проблематику. Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження, й включає вступ, два розділи із висновками, список використаних джерел (195 найменувань) та додатки. Такий підхід до визначення структури і змісту дослідження виглядає цілком логічним, адже

дозволив авторці розкрити ті актуальні питання, що були обрані для дослідження.

На користь ґрунтовного характеру проведеного дослідження слугує й обраний дисертанткою комплексний підхід до вибору науково-методологічних та нормативно-правових джерел й емпіричної бази. Адже на якість отриманих результатів вплинуло глибоке опрацювання робіт вітчизняних та іноземних науковців із цивільно-правової науки, а також безпосередньо праці європейських науковців із напрямку дослідження.

У роботі містяться наукові положення, які мають важливе науково-теоретичне значення й практичне спрямування. Положення новизни, що виносяться на захист, підкріплені відповідними висновками по ходу дослідження, належною мірою аргументованими. Цікавість являють й додатки до дисертаційного дослідження, в яких авторка продемонструвала, зокрема, практичне втілення теоретичних висновків стосовно реалізації приватноправових засад у процесі розв'язання судових спорів із порушення позовної давності.

Ознайомлення з представленою роботою дає підстав стверджувати, що ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, ступінь їх достовірності та наукової новизни в цілому відповідають вимогам, що ставляться до робіт такого характеру.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Автором у ході дослідження було опубліковано основні результати, що знайшли відображення у дисертації. Публікаційним здобутком Романюк В.А. стали 10 наукових праць, у тому числі 4 наукових статей у фахових виданнях України, 2 наукові статті у наукових періодичних виданнях інших держав, а також 5 тезах доповідей на міжнародних наукових і науково-практичних конференціях.

Отримані положення носять оригінальний, самостійний характер, робіт у співавторстві за темою дослідження не заявлено. Посилання на авторські публікації у роботі присутні.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота стала першим монографічним комплексним дослідженням позовної давності у цивільному праві.

У дисертації Романюк В.А. узагальнено та проаналізовано науковий масив праць провідних українських та зарубіжних вчених, наведено характерні особливості власних напрацювань та зроблено на їх основі висновки, які обумовлюють наукову новизну та достовірність одержаних в результаті дисертаційного дослідження результатів.

Зокрема, доцільно погодитися з дисертанткою, яка обґрунтовує доцільність початку обчислення строку позовної давності у разі порушення цивільного права або інтересу неповнолітньої особи з моменту набуття (або надання) нею повної цивільної дієздатності. Робить висновок, що початок перебігу строку позовної давності для захисту порушених прав неповнолітніх за загальним правилом потрібно обчислювати з моменту набуття повної цивільної дієздатності, а не з моменту досягнення повноліття. Оскільки захист прав неповнолітнього є обов'язком опікуна чи піклувальника, то перебіг позовної давності відповідно до таких вимог потрібно обчислювати за загальним правилом, зокрема з моменту обізнаності законного представника про порушення та особу порушника прав неповнолітнього (стор. 111-112 дис., стор. 3 автореферату).

Науковою новизною характеризується висновок щодо віднесення до підстав зупинення строку позовної давності таких обставини, як перебування позивача або відповідача у військових формуваннях, залучених до проведення антитерористичної операції, Операції об'єднаних сил; смерть кредитора або боржника та перехід його прав і обов'язків у порядку спадкування; вилучення органами державної влади документів, які є доказами у спірних правовідносинах. (стор. 118-119 та 176 дис., стор. 3-4 автореферату).

У дисертації та авторефераті авторка визначила, підстави відстрочення спливу строку позовної давності що є на сьогоднішній день актуальними,

вона віднесла до них такі обставини: 1) домовленість боржника та кредитора під час виконання зобов'язання; 2) відсутність представника у недієздатної особи.

Заслуговує на підтримку положення дисертації, в яких доводиться, що з огляду на тенденцію посилення свободи договору в національному приватному праві, доцільно поширити можливість зміни строку позовної давності не тільки в сторону збільшення, але і зменшення, обмеживши таку договірну свободу мінімальним та максимальним строком. Однак, потрібно враховувати щоб не було зловживання з боку сторін, і це в більшій мірі стосується фінансово-кредитних установ. Авторка пропонує викласти ст. 259 ЦК України у такій редакції:

«1. Строк позовної давності, встановлений законом, може бути зменшений та збільшений за домовленістю сторін.

Договір про зміну строку позовної давності, а також його перебіг укладається у письмовій формі.

Строк позовної давності на вимогу особи, яка здійснює підприємницьку діяльність, до особи, яка не здійснює підприємницької діяльності, може бути зменшений за згодою сторін. За такою вимогою строк позовної давності не може бути збільшений.

2. Строк позовної давності щодо договірних зобов'язань може бути змінений сторонами під час укладення договору або протягом строку його дії.

3. Строк позовної давності, змінений за згодою сторін, за тривалістю не може бути менше одного року і більше десяти років.

4. Умови договору про зменшення строку позовної давності не застосовуються у випадку умисного порушення боржником виконання свого обов'язку перед кредитором» (стор. 153-154 дисертації).

Дисертантка цілком справедливо зазначає, що «у міжнародному документі строк позовної давності визначено як темпоральну категорію, що унеможлиблює задоволення вимог внаслідок реалізації права на захист, але

не передбачає припинення суб'єктивного права особи на захист. У цьому випадку, вимоги та саме суб'єктивне право особи не погашаються позовною давністю та продовжують існувати» (стор. 22 дисертації).

В дисертації наводяться аргументи й на удосконалення наукових суджень, теорій, положень. Так, авторкою удосконалено положення цивілістичної доктрини визначення правової природи позовної давності. Позовну давність сформульовано як юридичний склад, що утворюється сукупністю самостійних юридичних фактів (правопорушення, подання позову, сплив строку) та інших умов, ознак, передбачених законом, необхідних для настання правового наслідку. Наведено авторкою теоретичні позиції про розмежування категорій «позовна давність» і «строк позовної давності». Визначено, що строк позовної давності є одним із обов'язкових елементів юридичного складу позовної давності. У роботі запропоновано авторське визначення строку позовної давності як строку, встановленого законом для звернення особи до суду за захистом порушеного цивільного права та інтересу, в межах якого суд може гарантувати його примусове здійснення та відновлення (стор. 53-54 дисертації, стор. 5 автореферату).

Можна підтримати авторку, яка після дослідження підходів, вироблених теорією цивільного права до розуміння критеріїв визнання тієї чи іншої обставини поважною причиною пропущення строку позовної давності.

Дисертація характеризується цілою низкою інших положень, що свідчать на користь оригінального характеру отриманих результатів.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження. Наукові положення, викладені в дисертаційному дослідженні Романюк В.А., мають як науково-теоретичне, так і практичне значення.

Викладені теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері як підґрунтя для подальших загальнотеоретичних наукових досліджень проблем наслідків позовної

давності для цивільних прав та обов'язків, її впливу на забезпечення права особи на судовий захист;

– у навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Спадкове право», «Сімейне право», «Докази і доказування», «Цивільне процесуальне право»;

– у нормотворчому процесі для удосконалення цивільного законодавства у сфері захисту цивільних прав та інтересів, шляхом внесення змін до Цивільного кодексу України та окремих законодавчих актів України;

– у правозастосовній діяльності судових органів при вирішенні спорів про захист цивільних прав та інтересів, щодо яких є заява про застосування позовної давності.

На користь практичного характеру отриманих результатів свідчить й акт про впровадження у науково-дослідну та практичну роботу. Наукові концепції, висновки та пропозиції дисертаційної роботи використано при підготовці лекцій та навчально-методичних матеріалів у Хмельницькому університеті управління та права (*Акт про реалізацію результатів наукових досліджень Хмельницького університету управління та права від 06 червня 2018 року – Додаток А*).

Зауваження щодо змісту дисертаційної роботи. Визнаючи актуальність проведеного автором дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, високий теоретичний рівень, а також практичну значущість результатів для вдосконалення інституту позовної давності у галузі цивільного права, разом із тим необхідно зазначити, що окремі положення дисертаційної роботи Романюк В.А. носять дискусійний характер, а деякі висновки потребують додаткової аргументації.

1. Потребує додаткової аргументації думка авторки, про існування двох допустимих умов подання заяви про застосування позовної давності: 1) особа може усно заявити про застосування позовної давності, якщо під час цього судового засідання був присутній позивач; 2) у разі розгляду справи за відсутності сторін, особа подає письмову заяву (клопотання) про

застосування позовної давності. В другому випадку особа може подати два різних клопотання або у клопотанні про розгляд справи за її відсутності зазначити прохання про застосування позовної давності (стор. 157 дисертації). Однак чи не було б ефективніше запропонувати заявляти лише письмово клопотання у відзиві на позов чи в окремій заяві про сплив позовної давності? Це би дозволило уникнути ситуацій, коли суди першої інстанції не беруть до уваги та не враховують цю заяву відповідача при ухваленні рішення.

2. Як зазначається у дисертації авторкою, обчислення початку перебігу строку позовної давності залежить від суб'єктивного та об'єктивного критеріїв. За об'єктивним критерієм перебіг строку позовної давності починається з моменту порушення права та інтересу особи. Суб'єктивний критерій позначає момент, коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права або особу порушника. У цивільному законодавстві України (ч. 1 ст. 261 ЦК України) закріплено презумпцію обізнаності особи про порушення. При цьому має на значення реальна можливість такої обізнаності, а не фактична. Відповідно, для юридичних осіб обчислення початку перебігу строку позовної давності для не залежить від зміни її уповноважених суб'єктів, встановлюється презумпція обізнаності нового працівника за дії та обставини справ юридичної особи, при його попередниках. Цікаво би дізнатися думку автора, чи актуальним є доповнення статті ч.1 ст. 261 ЦК України, що крім обізнаності особи про порушення права доповнити об'єктивною подією, такою як кінець року, або певний період у часу зазначений законодавцем, з яким він пов'язує виникнення порушення?

3. Спірною та такою, що вимагає додаткової аргументації, виглядає авторська позиція про внесення змін до ч.3 ст.267 ЦК України та викласти її у такій редакції: *«Позовну давність суд може застосовувати лише за заявою сторони у спорі, зробленою до постановлення ним ухвали про закінчення з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами»* (стор. 160 дисертації).

Адже у главі 9 ЦПК України в ст. 258 визначено види судових рішень, а саме: 1) ухвали; 2) рішення; 3) постанови; 4) судові накази. Тому застосування позовної давності можливе лише до винесення судового рішення. У чому тоді вбачається доцільність пропонованої істотної зміни ч.3 ст. 267 ЦК?

4. Авторка пропонує внести зміни до ч. 3 ст. 267 ЦК України: *«Якщо особа не була учасником судового розгляду через неналежне їй повідомлення про нього чи справу було відправлено на новий розгляд до суду першої інстанції, вона зберігає за собою право заявити про застосування позовної давності».* Так, відповідно до ч. 3 ст. 267 Цивільного кодексу України, позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення. Постає питання як бути, коли відповідач не був присутній при розгляді справи з поважних причин, і, не подав суду відповідну заяву, а суд першої інстанції вирішив справу по суті?

5. У своєму дослідженні авторка доводить про доцільність запровадження у ЦК України терміну «відстрочення спливу строку позовної давності», що означає подовження строку позовної давності у випадках, передбачених законом, з підстав, що виникли не раніше, ніж за шість місяців до спливу строку позовної давності, а якщо цей строк менший шести місяців, – протягом строку позовної давності. Авторка визначила, що для зупинення строку давності такі обмеження є не досить обґрунтованими, оскільки особа позбавляється права скористатись зупиненням у будь-який час, але для відстрочення, на думку авторки, встановлення таких темпоральних меж є доцільним, зважаючи на те, що відстрочення передбачає надання додаткового часу для захисту своїх оспорюваних чи порушених прав у випадку, коли виникли певні обставини (стор. 134 дисертації). Тому слід було би під час захисту пояснити строк у 6 місяців для відстрочення спливу позовної давності більш детально із наданням відповідної аргументації.

Разом із тим, висловлені зауваження є певною мірою дискусійними й не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Романюк В.А, як такі,

що не торкаються концептуальних положень дисертації та не зменшують належний рівень рецензованого дослідження.

Загальний висновок по дисертації. Дисертація Романюк Віталії Анатоліївни на тему «Позовна давність в цивільному праві» є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові, самостійні, науково обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення конкретної для науки цивільного права задачі, а саме визначено прогалини в регулюванні позовної давності та через її характеристику розкрито особливості гармонізації цивільного законодавства України до законодавства ЄС. Окремо в роботі запропоновано дієві теоретичні підходи та сформульовано пропозиції щодо удосконалення позовної давності у національному законодавстві. Викладені в дисертації рекомендації щодо удосконалення національного законодавства та правозастосування, зокрема в частині захисту прав сторін, є теоретично обґрунтованими та аргументованими.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист, належним чином знайшли відображення у наукових статтях, що були підготовлені та опубліковані авторкою дисертації, кількість і якість яких відповідає чинним вимогам щодо публікації основних положень дисертацій на здобуття наукових ступенів у фахових виданнях.

Зміст автореферату повною мірою відображає структуру, хід дослідження, основні положення і висновки підготовленої авторкою дисертації. Автореферат не містить положень, які не увійшли до основного змісту дисертації.

Авторкою опрацьовано значну кількість вітчизняної та іноземної фахової літератури з теми дисертації. Існуючі в юридичній літературі теоретичні положення, що стосуються досліджуваної теми, були дисертанткою належним чином критично проаналізовані та на цій основі зроблені відповідні пропозиції з удосконалення національного законодавства та правозастосування.

Враховуючи наведене, можна стверджувати про достатній рівень науковості та обґрунтованості висловлених авторкою у дисертації наукових суджень, положень, висновків і рекомендацій. З огляду на викладене, дисертаційна робота Романюк Віталії Анатоліївни є завершеною науковою працею, а висновкам, зробленим у дисертації, властиві необхідні ознаки новизни.

Підсумовуючи вищезазначене, є всі підстави вважати, що дисертація Романюк В.А. на тему «Позовна давність в цивільному праві» за змістом і оформленням відповідає Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її авторка Романюк Віталія Анатоліївна, за результатами публічного захисту, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

**Доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права
та процесу ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»**

С.Б. Булеца

Підпис Булеци С.Б.

**«засвідчую»
вчений секретар
ДВНЗ «УжНУ»**

О.О. Мельник